

الکترونیکی شدن انتخابات و گذار به دموکراسی مطالعه تطبیقی پیامدهای این فرآیند در ایالات متحده و ایران

بابک آذرباد^۱

محمد جواد حق شناس^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۸/۰۶

چکیده

در هر کشوری، یکی از علانم حرکت به سمت دموکراسی، گرایش به انتخابات و ایجاد امنیت و شفافیت در انتخابات است. خاستگاه نظام‌های سیاسی، نقش مردم در سیاست و حکومت، فرایند و میزان اثرگذاری شهروندان در تصمیمات سیاسی و در نهایت نظام‌های انتخاباتی در کشورها عناصری است که مختصات «انتخابات» را مشخص می‌کند. انتخابات الکترونیکی شامل ابزارهای الکترونیکی است که برای اخذ و شمارش آراء به کار می‌روند. هدف از پژوهش حاضر، بررسی تطبیقی پیامدهای فرآیند انتخابات الکترونیک در ایالت متحده و جمهوری اسلامی ایران است. در این پژوهش از روش کتابخانه‌ای برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شد. پرسشی که در پژوهش مطرح می‌شود، این است که الکترونیکی شدن انتخابات چه تاثیری در دموکراتیزاسیون دارد؟ لذا دو فرضیه در این بحث مطرح می‌شود: ۱. انتخابات الکترونیکی در آمریکا به دلیل توسعه یافتگی سیاسی و ساخت دموکراتیک تأثیر چندانی بر کیفیت و گسترانگی دموکراسی ندارند. ۲. در ایران؛ الکترونیکی شدن فرآیند انتخابات به دلیل افزودن بر امنیت انتخابات، تسهیل آن و شفاف سازی می‌تواند در فرآیند گذار به دموکراسی تأثیر مثبتی معنا دار داشته باشد. یافته‌های پژوهش، فرضیات مطرح شده را تایید کردند. نتایج نشان داد که اگر در جمهوری اسلامی ایران روند انتخابات الکترونیک اجرا شده و سرعت بگیرد، می‌تواند علاوه بر اینکه امنیت را افزایش می‌دهد، شفافیت و اعتماد را نیز به همراه داشته باشد.

واژه‌های کلیدی: انتخابات الکترونیک، شفافیت، گذار به دموکراسی، مشارکت انتخاباتی، دموکراسی الکترونیکی.

۱. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران. azarbad1347@gmail.com

۲. استادیار گروه علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

haghshenasorg@gmail.com

Copyright © 2010, SAIWS (Scientific Association of Islamic World Studies). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose

۱. مقدمه

آوردگاه‌های نظام‌های سیاسی، نقش شهروندان در سیاست و حکومت، فرایند و میزان اثرگذاری آنها در تصمیمات سیاسی و در نهایت نظام‌های انتخاباتی در کشورها عناصری است که مختصات «انتخابات» را مشخص می‌کند. با این حال، معنای انتخابات در همه جا یکسان است.

انتخابات یکی از اصلی‌ترین عناصر و مفاهیم ادبیات و گفتمان مردم‌سالاری است. واژه انتخابات البته تنها منحصر و مرتبط با مردم‌سالاری نیست و در حکومت‌های پادشاهی و آریستوکراتیک یعنی حکومت جمعی بر جوامع نیز کاربردهای خاص خود را دارد و بارها انتخابات نه در قاعده هرم اجتماع که در سطوح فوقانی آن خط سیر سیاست و حکومت در کشورها را تعیین کرده است.

به طور کلی انتخابات^۱ را می‌توان گزینش از میان بدیل‌های مختلف سیاسی تعریف کرد که پیش روی انتخاب‌کنندگان قرار می‌گیرد. تعریف دیگر اینکه انتخابات فرایند تشخیص اصلی‌ترین و پرتفردارترین اراده یا مطالبه نزد افراد صاحب حق رای در جوامع است که طبق قوانین موجود برای یک تصمیم خاص و منفرد یا تعیین نمایندگان مردم جهت احراز مناصب و مصادر تصمیم‌گیری طی یک دوره مشخص صورت می‌گیرد. (ایرنا: ۱۳۹۸)

انتخابات الکترونیکی^۲ سیستم انتخاباتی است که به رأی‌دهنده این امکان را می‌دهد تا با بالاترین ضریب امنیتی و حفاظتی، رأی خود را به صورت الکترونیکی ارائه کند. در سال ۲۰۰۴ برآورد شد که در جریان برگزاری انتخابات ریاست جمهوری در آمریکا، حدود ۳۰٪ از جمعیت رأی‌دهنده این کشور از فرم‌های ویژه الکترونیکی استفاده کرده‌اند که شامل ثبت مستقیم از طریق تماس دست با صفحه نمایش یا اسکرین‌های اُپتیکی بوده است. (تابناک: ۱۳۹۶)

مقاله‌ی پیش رو بدنبال پاسخ به پرسش و فرضیات به چگونگی انتخابات الکترونیکی در زمینه‌ی گذار به دموکراسی، ابتدا به ساز و کار انتخابات سیاسی و تاثیر آن در برقراری و تثبیت مردم‌سالاری‌های پایدار ارزیابی گردد و آنگاه فرایند الکترونیکی شدن انتخابات و اثربخشی خاص آن بر سازوکار شفافیت سازی در فرآیندهای انتخاباتی نیز مورد ارزیابی قرار گیرد در این راستا لازم است هم‌چنین با توجه به ماهیت موجود در این پژوهش، پژوهشگر برای کسب اطلاعات از روش کتابخانه‌ای استفاده کرده است. در روش کتابخانه‌ای، پژوهشگر از کلیه اطلاعات موجود در کتب، مقالات و سایت‌های معتبر استفاده خواهد کرد و از این طریق به تجزیه و تحلیل اطلاعات موجود می‌پردازد. و هم‌چنین در مقابل دو فرضیه

1. Election

2. E-voting

1. Election

2. E-voting

مطرح شده، پاسخ دهیم:

۱. انتخابات الکترونیکی در آمریکا به دلیل توسعه یافتگی سیاسی و ساخت دموکراتیک تأثیر چندانی بر کیفیت و گسترانگی دموکراسی ندارند
۲. در ایران؛ الکترونیکی شدن فرآیند انتخابات به دلیل افزودن بر امنیت انتخابات، تسهیل آن و شفاف سازی می تواند در فرآیند گذار به دموکراسی تأثیر مثبتی معنا دار داشته باشد.

۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

ابتدا به بسط مفهوم نهادگرایی^۱ در عرصه‌ی سیاسی می‌پردازیم؛ سپس ضمن طرح اجمالی مفهومی دموکراسی در نگاهی به انواع تجربه‌شده آن نظریه‌های گذار به دموکراسی را نیز به فراخور نیاز خود در این پژوهش بررسی خواهیم کرد.

نهادگرایی

نهاد مجموعه نسبتاً با ثباتی از قواعد و کردارهاست که رفتار مناسب را برای گروه‌های خاصی از بازیگران و در شرایط خاص تعریف می‌کند. این قواعد و کردارها ریشه در ساختارهای معنا و طرح‌های تفسیری دارند که به مشروعیت بخشی و تبیین هویت‌های خاص و قواعد و کردارهای همبسته با آنها کمک می‌کنند (مارش^۲، ۱۹۹۹: ۳۰۸).

نظریه نهادگرایی تفسیری هماهنگ از دولت به مثابه بازیگر اصلی تصمیم‌گیر در حوزه‌ی سیاست بر اساس مجموعه منحصر به فردی از مکانیسم‌ها و سازوکارهای علمی-نهادی ارائه می‌دهد، چرا که هم به عنوان بازیگر و هم به عنوان ساختار مفهوم‌پردازی می‌شود. به گفته یانگ^۳ دولت خود به عنوان یک چارچوب نهادی رابطه‌ای تکمیلی با چارچوب‌های نهادی دیگر دارد و یا حتی ممکن است آنها را تأمین مالی کند و یا به طرق دیگر همکار آنها در امور مختلف شود این زمانی است که چارچوب‌های نهادی با یکدیگر تلاقی می‌کنند (جاسانوف^۴، ۲۰۰۴: ۵۴).

در رویکرد نهادگرایانه به شهروندان اجازه داده می‌شود تا در فرآیند تصمیم‌گیری از طریق پذیرش

1. Institutionalism
2. March
3. yang
4. Jasanoff

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بنیادی جهان اسلام

یا ارزیابی خطرات یک تصمیم مشارکت کنند. رهبران در این بستر نهادی بهتر می‌توانند منازعات را از طریق آموزش‌های تعاملی مدیریت کنند که شامل تساهل در برابر گروه‌های علاقه‌مند و در حال ظهور، استقرار انگیزه‌ها و ساختارها با هدف تشویق، توسعه و تأمین هزینه‌های تحقیقات نهادی-گروهی در همه اشکال آن و در نهایت ساخت فضا و حوزه‌ای عمومی که در آن هویت‌ها و تحقیقات دوشادوش یکدیگر پیش می‌روند و همزمان مورد بحث واقع می‌گردند (گنوا، ۲۰۰۳: ۱۱۲).

نظریه‌های گذار به دموکراسی

برخی از نظریه پردازان دموکراسی را ابزاری سودجویانه برای کمک به تأمین والاترین هدف سیاسی یعنی آزادی به شمار می‌آورند (هلد، ۱۳۷۸: ۳۷۸-۳۷۰). مهم‌ترین امتیاز دموکراسی بر دیگر انواع حکومت، آن است که می‌توان به وسیله آن حکام ناشایست و فاسد را از کار برکنار کرد. (پوپر ۱۳۸۰: ۹۵۷). دموکراسی با اصل عمومی حاکم براندیشه او یعنی باز بودن جهان و غیر قطعی و ناتمام بودن همه حقایق نسبتی اساسی دارد (پوپر^۲، ۱۳۷۶: ۱۱۹).

از تمامی نظریه پردازان مذکور نگاه ساموئل هانتینگتون به مقوله‌ی دموکراسی به ویژه به فرایندهای گذار برای ادامه سخن ما پراهمیت تر خواهد بود. هانتینگتون در کتاب مشهور خود با عنوان «موج سوم: گذار به دموکراسی در پایان سده‌ی بیستم» زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی گذار به دموکراسی را بررسی نموده و سه موج دموکراسی را از زمان شکل‌گیری نظام‌های دموکراتیک در اروپا تاکنون از یکدیگر تفکیک کرده است (هانتینگتون^۲، ۱۳۷۳: ۱۷-۲۵). غیر از این؛ در خصوص گذار به دموکراسی نیز نظرات فراوان دیگری هم ایراد شده است. برای مثال از نگاه لیپست در کشورهای در حال توسعه‌ی جدید که معمولاً قدرت اقتصادی و سیاسی در انحصار اقلیت کوچکی قرار دارد و دولت مهم‌ترین منبع سرمایه، قدرت و منزلت است بنیان نهادن نظام دموکراسی با مشکلات زیادی مواجه است (لیپست^۴، ۱۳۸۶: ۱۴).

لفت‌ویچ نیز در همین زمینه اعتقاد دارد که توسعه‌ی اقتصادی، خواه در فضای سیاسی دموکراتیک باشد یا نه می‌تواند در دراز مدت به خلق دموکراسی بینجامد (لفیتویچ^۵، ۱۳۸۳: ۵۰) ساموئل هانتینگتون

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهش‌های باسی جهان اسلام

۱۲۰

سال یازدهم، شماره اول، بهار ۱۴۰۰

1. Geuna
2. Popper
3. Huntington
4. Lipstick
5. Lfytvych

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسة العالم الإسلامي
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بنیادی جهان اسلام

۱۲۱

الکترونیکی شدن انتخابات و گذار به دموکراسی

در کتاب موج سوم با شمارش عوامل مختلف و مؤثر در دموکراسی شدن معتقد است که در میان علل دموکراسی شدن، توسعه‌ی اقتصادی نقش مهم و تأثیرگذاری دارد. (هانتینگتون، ۱۳۷۳: ۶۹). دانیل لرنر نیز گسترش مشارکت سیاسی به‌عنوان شاخص اصلی دموکراسی را مستلزم وقوع چند مرحله توسعه‌ی پیاپی به ویژه گسترش شهرنشینی، آموزش و توسعه‌ی وسایل ارتباط جمعی دانسته است.

به نظر برخی از نویسندگان، فرهنگ سیاسی دموکراتیک موجب شکل‌گیری زندگی سیاسی دموکراتیک می‌گردد. بر اساس نظریات آنان اگر فرهنگ سیاسی دموکراتیک در جامعه‌ای به‌وجود آید و افراد با ارزش‌های دموکراسی آشنا شوند و خو بگیرند می‌توانند دموکراسی را برقرار سازند. به‌عنوان نمونه در فرهنگ پروتستانی، به جهت تقویت ارزش‌هایی مانند فردگرایی، استعداد شکل‌گیری نظام دموکراتیک بیشتر است، در حالی که کاتولیسیسم هم به جهت ارزش‌های اقتدارگرایانه و هم به جهت سازمان سلسله‌مراتبی و غیردموکراتیک خود مناسبت چندانی با دموکراسی ندارد. (کدیور، ۱۳۸۶: ۶۹) هارولد لاسول نیز وجود «شخصیت دموکراتیک» را شرط اساسی تحقق دموکراسی می‌داند؛ در مقابل شخصیت اقتدارطلب که مشارکت کمتری از خود نشان می‌دهد. لیست نیز در تحقیقات خود پیرامون عوامل شکل‌گیری دموکراسی نقش عوامل فرهنگی در ترویج دموکراسی را مهم‌تر از نقش عوامل اقتصادی دانسته و معتقد است که شرط شکوفایی دموکراسی این است که شهروندان و نخبگان سیاسی، آزادی بیان، آزادی اجتماعات و آزادی مذهب و آزادی مطبوعات را بپذیرند و در نتیجه به آثار حاصل از این فرهنگ یعنی قوانین، مقررات، سیاست‌ها و نتایج انتخابات احترام گذاشته شود؛ هرچند خوشایند و مطلوب آنان نباشد. این فرهنگ یک شبهه به دست نمی‌آید بلکه باید تدریجی باشد و تجربه نشان داده است که انقلاب و آشوب ابزار مناسبی برای استقرار فرهنگ سیاسی دموکراتیک نیست (لیست، ۱۳۶۶: ۱۶)

آدام پرزورسکی دموکراسی را نتیجه‌ی مصالحه و سازش طبقاتی می‌داند و گوران تربورن دموکراسی را نتیجه‌ی مبارزه و پیروزی طبقات کارگری می‌داند هم از جمله این نظریات می‌باشد. (بشیریه، ۱۳۸۷: ۴۴). اما برخی از نظریه‌پردازان به‌جای تأکید بر ساختارها بر نقش کنش‌گران و بازیگران فعال تأکید کردند. مطالعات لاری دیاموند و خوان لینتز درباره‌ی گذار به دموکراسی در آمریکای لاتین از این دست است. (دیاموند، ۱۳۸۶: ۱۵۵) فیلیپ اشمیتز و تری کارل نیز در تحقیق خود پیرامون گذار به دموکراسی در کشورهای آمریکای لاتین و اروپا بر نقش بازیگران و نوع شیوه‌های عمل سیاسی در فرایند گذار تأکید بیشتری دارند تا بر ساختارها و پیشینه‌ی تاریخی و یا فرهنگ مرسوم (بشیریه، ۱۳۸۶: ۲۴-۲۰).

در جایی دیگر؛ هانتینگتون با تأکید بر نقش محوری دولت-ملت‌ها و بقا و استمرار آنها در پی جهانی

شدن، از گسترش ساختارهای دموکراتیک در پی وقوع تحولات نوین جهانی سخن گفته است (بلانتر و اسمولار^۱، ۱۳۸۳: ۵۴). پیروان مکتب نظام جهانی نیز که به پیروی از والرشتاین سعی دارند مسائل سیاسی را در چارچوب نظام جهانی بفهمند بر یک گذار دموکراتیک همچون موجی جهانی تأکید دارند که موجب افزایش عقلانیت در ابعاد مختلف نظام جهانی و به دنبال آن توسعه‌ی دموکراسی می‌شود. گذار به دموکراسی از نظر آنان ریشه در ماهیت و مکانیسم تعاملات جهانی دارد (خبیری، ۱۳۸۲: ۱۵۸).

بررسی نظام انتخاباتی در ایالات متحده و ایران

با توجه به اهمیت جایگاه رئیس جمهوری در نظام ریاستی آمریکا، مهم‌ترین پروسه انتخاباتی این کشور مربوط به فرایند گزینش رییس جمهوری است که بر اساس سیستم پیچیده «کالج انتخاباتی» یا «رای الکترال^۲» و به شیوه انتخابات غیرمستقیم برگزار می‌شود. سیستم حقوقی ایالات متحده آمریکا در خانواده نظام حقوقی کامن‌لا^۳ قرار می‌گیرد که ریشه در تاریخ تسلط انگلیسی‌ها و نظام حقوقی آنان بر مستعمرات سیزده‌گانه دارد. این مستعمره‌ها در قرن شانزدهم و هفدهم بر مبنای اصول سیاسی و حقوقی حاکم بر بریتانیا تأسیس شدند و حتی پس از کسب استقلال نیز به پیروی از نظام حقوقی کامن‌لا ادامه دادند. مبنای اصلی نظام حقوقی کامن‌لا بر آراء قضایی استوار است و قضات با آراء و احکام خود، رویه قضایی و یا قواعد حقوقی هنگامی جزو نظام حقوقی آمریکا قلمداد می‌شوند که دادگاه‌ها آنها را تفسیر و اجرا کنند و اگر سابقه‌ای وجود نداشته باشد، قضات باید خود از ادله حقوقی، احکام مورد نظر را استخراج نمایند. شونل^۴، ۱۳۸۳: ۲۱۶).

آنچه که نظام حقوقی آمریکا را منحصر به فرد کرده است، تفکیک بین حقوق دولت فدرال و حقوق دولت‌های ایالتی است که موجب شده عملاً دو سازمان قضایی موازی در ایالات متحده بوجود بیاید. بر مبنای این تفکیک، اختیارات و صلاحیت‌های قضات فدرال و ایالت‌ها نیز از یکدیگر جدا می‌شود. هر ایالت یک نوع سیستم حقوقی جداگانه با سلسله مراتب حقوقی خاص خود دارد. به همین دلیل نمی‌توان یک سیستم واحد حقوقی با ساختار تشکیلات و منسجم و یگانه در ایالات متحده شناسایی کرد. برای درک واقعی نظام حقوقی آمریکا باید به سیستم حقوقی تک‌تک ایالت‌ها در کنار نظام حقوقی فدرال توجه داشت.

1. Blantro Osmolar
2. Electoral vote
3. Sheweili

۳. کشورهای مشترک المنافع بریتانیای کبیر

1. Blantro Osmolar
2. Electoral vote
3. Sheweili

۳. کشورهای مشترک المنافع بریتانیای کبیر

با تصویب قانون دادرسی در سال ۱۷۸۹ تلاش شد یک قانون کامن‌لا واحد به‌عنوان کامن‌لا فدرال تدوین شود. کامن‌لا فدرال بیشتر جنبه عام و عمومی دارد اما قوانین مدنی و آئین دادرسی و مجازات‌ها در ایالت‌ها براساس شرایط فرهنگی و ریشه‌های تاریخی آن ایالت‌ها متفاوت است (همان منبع: ۲۱۷).

مجمع انتخاباتی در حقیقت آخرین مرحله از روند طولانی و طاقت فرسای انتخابات ریاست جمهوری ایالات متحده آمریکا محسوب می‌شود. انتخابات رئیس‌جمهور در ایالات متحده آمریکا در حقیقت به صورت دو مرحله‌ای انجام می‌شود. مردم در روز انتخابات، از یکسو بطور مستقیم به نامزد ریاست جمهوری و معاون وی رأی می‌دهند و از سوی دیگر اعضای هیأت‌های انتخاباتی را برمی‌گزینند. براساس اصل دوم قانون اساسی ایالات متحده آمریکا و قوانین هر یک از ایالات، تعداد اعضای هیأت‌های انتخاباتی هر ایالت معادل مجموع تعداد نمایندگان مجلس نمایندگان ایالات متحده آمریکا و سناتورهای همان ایالت است. هرچه ایالتی پرجمعیت‌تر باشد، تعداد اعضای هیأت‌های انتخاباتی آن نیز بیشتر خواهد بود. به همین دلیل نقش ایالت‌هایی نظیر کالیفرنیا، نگزاس و نیویورک به نسبت ایالت‌هایی همانند یونا، وایومینگ و یا مونتانا در انتخاب رئیس‌جمهور آمریکا به مراتب بیشتر است.

در این ساختار انتخاباتی مهم‌ترین عامل در پیروزی و یا شکست یک نامزد، تعداد آرای مردمی آنان نیست، بلکه میزان کسب آرای هیأت‌های انتخاباتی سرنوشت انتخابات را رقم می‌زند. هر نامزد برای پیروزی در انتخابات ریاست جمهوری از مجموع ۵۳۸ رأی به حد اقل ۲۷۰ رأی انتخاباتی نیاز دارد تا بتواند به کاخ سفید راه یابد. به همین دلیل ممکن است فردی به آرای مردمی کمتر به پیروزی دست یابد، درحالی‌که رقیب وی، رأی مردمی بیشتری بدست آورده باشد.

نظام حقوقی انتخابات در ایران بر پایه اصل‌های قانون اساسی، گزاره‌های قانونی و رویه‌های انتخاباتی بنیاد گرفته است. این سه خاستگاه، در طول هم جای می‌گیرند و گزاره‌های قانونی پیرو قانون اساسی و رویه‌های انتخاباتی نیز پیرو قانون عادی و قانون اساسی اند.

بررسی حقوقی نظام انتخاباتی در ایران، در همان گام نخست دو چالش را پیش می‌کشد: نخست انباشتگی قوانین انتخاباتی و دوم کاستی‌های این قوانین. انباشتگی قوانین عادی بدون در نظر داشتن مصوبه‌های پیرامونی مانند دیدگاه‌های تفسیری شورای نگهبان و یا آیین‌نامه‌ها در حوزه انتخابات بیش از اندازه بوده است. با آنکه نظام انتخاباتی در ایران پیشینه‌ای بیش از یک‌سده دارد و جامعه و دولت ایرانی بارها انتخابات را آزموده و از این در نیازی به قانون‌های پیاپی و دنباله‌دار نبوده،

ولی پس از انقلاب بیش از هشتاد قانون عادی درباره انتخابات تصویب شده که نیمی از آنها درباره انتخابات مجلس شورای اسلامی است. سه قانون اصلی درباره نظام انتخابات مجلس شورای اسلامی در سال‌های ۱۳۵۸، ۱۳۶۲ و ۱۳۷۸ و نزدیک به بیست و پنج قانون اصلاحی نسبت به این سه قانون بیانی از وضعیت نظام حقوقی انتخابات در ایران است. (رینولدز و دیگران، ۱۳۹۰: ۴۷)

در نظام حقوقی ایران، انتخابات سراسری با محوریت نظارت و اجرا نمود می‌یابد که نظارت با شورای نگهبان و اجرا با دولت است مگر انتخابات شوراها. در جمهوری اسلامی ایران، چهار هم‌آوردی انتخاباتی به طور سراسری برگزار می‌شود: ریاست جمهوری، مجلس شورای اسلامی، مجلس خبرگان و شوراهای اسلامی شهر و روستا. شورای نگهبان نظارت بر انتخابات مجلس خبرگان رهبری، ریاست جمهوری و مجلس شورای اسلامی را بر عهده دارد (اصل نمود و نهم).

انتخابات الکترونیک

در این بخش از مقاله به انتخابات الکترونیک خواهیم پرداخت اما در ذیل این توجه؛ از آن جا که این مقاله به نسبت میان انتخابات الکترونیک و فرایند دموکراتیزاسیون می‌پردازد؛ دو رویکرد موافق این شکل از برگزاری انتخابات نیز مورد بررسی قرار می‌گیرند. در جبهه موافقان؛ انتخابات الکترونیک با مردم سالاری دیجیتال نیز پیوند خورده است که در آن خصوص نیز سخن خواهیم گفت.

انتخابات الکترونیک و مردم سالاری دیجیتال: رویکرد موافقان

برخی صاحب نظران بر این عقیده هستند که استقرار دموکراسی مستقیم الکترونیک یک اتفاق انقلابی خواهد بود، هر چند گروه‌های دیگری نیز هستند که عقیده دارند این تحول، آرام و تدریجی خواهد بود (رجایی، ۲۰۱: ۱۳۸۴). اینترنت، همانند پارلمان‌های مردم سالارانه، مردم دنیا را در دهکده جهانی و در عصر رسانه‌ها و رایانه در تعامل نزدیک قرار داده است. امروز اینترنت، هم دسترسی افزون به اطلاعات پارلمانی و هم توانایی بالقوه بیشتر برای مشارکت اجتماع در فرایند مذاکراتی پارلمانی را فراهم آورده است، از این رو به عصر دموکراسی جهانی نزدیک می‌شویم.

یکی از مفاهیمی که دارای ارتباط تنگاتنگ با دموکراسی الکترونیک است، مفهوم رأی‌گیری الکترونیک است، به طوری که اغلب افراد دو مفهوم را یکسان می‌پندارند. واژه رأی‌گیری الکترونیک به

معنای استفاده از ابزارهای مختلفی از جمله پانچ کارتها، برگه های رأی گیری حساس به علامت گذاری که به وسیله حسگرهای حساس به نور خوانده می شود و تلفن و اینترنت در فرایند رأی گیری است. امروزه طیف وسیعی از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه از رأی گیری الکترونیک برای ایجاد سهولت و سرعت در انتخابات خود استفاده می کنند (مجتهدزاده، ۶۳: ۱۳۸۱).

سیستم های رأی گیری الکترونیکی مجزا از هم عبارتند از:

۱- رأی گیری کامپیوتری (ایستگاهی)، ۲- رأی گیری اینترنتی و ۳- رأی گیری از طریق پیامک و تلفن

های لمسی

در دولت الکترونیک لازم نیست که فقط از یکی از این سیستمها استفاده شود، بلکه می توان همزمان از هر سه روش استفاده کرد تا نتایج بهتری از لحاظ مشارکت مردم در انتخابات حاصل شود (تافلر، ۱۳۷۰: ۵۳۰).

در پیاده سازی سیستم های رأی گیری الکترونیکی باید به چند نکته توجه اساسی داشته باشیم که عبارتند از: کارآمد بودن سیستم های سخت افزاری رأی گیری الکترونیکی، محفوظ ماندن رأی هر شخص، مشخص نشدن هویت شخص رأی دهنده؛ بودن نرم افزارهای رأی گیری الکترونیکی و قابل استناد بودن رأی ها.

از آنجا که دموکراسی فقط رأی دادن و یا تدارک اطلاعات عمومی بهتر برای شهروندان نیست، همه پرسى های الکترونیکی و باجه های اطلاعات عمومی نیز شرط کافی برای تأیید موجودیت دموکراسی الکترونیکی نیستند. حق تعیین سرنوشت، مشارکت و اظهارنظر است که هسته اصلی دموکراسی را می سازند. از این رو، دموکراسی یک فرهنگ سیاسی است که طیف بسیار وسیعی از ساختار را برای خود افزایشی و بیان جمعی متقابل، شامل می شود در روزنامه ها، تلویزیون و ... متأسفانه دموکراسی به هیچ وجه محقق نشده است. این رسانه ها به سرعت تحت تأثیر شخصیتها و گروههای سیاسی قرار گرفته و توده مردم را به سمتی که خود می خواهند، متمایل می کنند. آنچه امروزه در ذهن افراد می گذرد، به وجود آوردن دموکراسی مبتنی بر وب است (عالم، ۶۵: ۱۳۸۵).

انتخابات الکترونیکی: منتقدان و ملاحظه امنیت و حقوق شهروندی

مخدوش شدن رأی الکترونیکی می تواند به دلیل تقلب از طریق دزدی رأی و حمله های تزریق کد توسط ماشین رأی گیری صورت گیرد. برای نمونه: یک ماشین رأی گیری در مقابل حمله هایی که رأی هایی

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسة العالم الإسلامي
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهشهای بنیادی جهان اسلام

از یک نامزد دزدیده شده و به دیگری داده شود آسیب پذیر است. ماشین رأی گیری نیز لاگهای متعدد و شمارنده های گوناگونی نگه می دارد که نشان دهنده استفاده متعدد از ماشین هستند، یک حمله دزدی موفق باید این رکوردها را به نحوی تغییر دهد که با تاریخچه ساخته شده در ماشین سازگار باشد. برخی از این حمله ها از طریق تزریق کد است و سپس حمله کننده نرم افزار مخرب خود را روی یک یا تعدادی ماشین رأی گیری نصب می کند (لیتلوود، رایان، رایان، ۲۰۰۶: ۱۷۵).

حتی وپروس تقلب نیز می تواند به نحوی نوشته شود که برنامه های مخرب دیگری مانند: سرقت رأی یا منع خدمت را روی هر ماشین آلوده نصب کند. در این خصوص خوشبختانه، استفاده از تکنولوژی و راهکارهای مناسب، ریسک ها و خطرات انتخابات الکترونیکی را کاهش می دهد. با استفاده از کدهای کپیچا می توان مانع حملات منع خدمت و تزریق کد شد.

در خصوص شفافیت و محرمانگی آرای ماخوذه باید گفت در رأی گیری الکترونیکی از امضای کور به منظور حفظ حریم خصوصی رأی دهنده استفاده می شود این امضا به فرد اجازه می دهد که از فرد دیگری بخواهد که پیامی را بدون دانستن محتوای آن امضا نماید. به این طریق، فرد رأی دهنده از به حساب آمدن رأی خود اطمینان می یابد و همچنین، به دلیل محفوظ ماندن محتوا می داند رأی او غیر قابل ردگیری است و مراجع قانونی مسئول تأیید واجد شرایط بودن رأی دهنده، نمی توانند به محتوای رأی پی ببرند.

پیامدهای انتخابات الکترونیکی در ایالات متحده

در ایالات متحده آمریکا استفاده از سیستم رأی گیری الکترونیک از دهه ۱۹۹۰ آغاز شد و در انتخابات حزبی ایالتها مورد استفاده قرار گرفت. البته این سیستم در سراسر آمریکا استفاده نمی شد و محدود به استفاده آزمایشی در برخی ایالتها بود. به عنوان نمونه در سال ۲۰۰۴ نظر سنجی های صورت گرفته در آمریکا نشان داد که تنها ۳۰ درصد از ثبت نام کنندگان در انتخابات از رأی گیری الکترونیکی استفاده کرده اند. انتخابات کنگره سال ۲۰۰۶ این کشور در ایالت فلوریدا نیز به صورت الکترونیک انجام شد؛ انتخاباتی که بسیار بحث انگیز شد و زمینه ایجاد تردید در مورد سیستمهای رأی گیری الکترونیک را فراهم نمود. رأی گیری الکترونیکی در مناطق ۲۵ گانه این ایالت به خوبی پیش رفت به جز منطقه ۱۳ که در آن ۱۸۰۰۰ رأی به ثبت رسیده بود که ثبت نامی برای آن صورت نگرفته بود. (سایت نسیم: ۱۳۹۴)

1. Littlewood, Brian, Ryan
2. Captcha codes

به نظر می‌رسد آن چه در خصوص ایالات متحده و رای دهی الکترونیک در آن اهمیت دارد بیش از آن که یک پویش سیاسی-مدنی باشد نوعی فرایند تسهیل‌گری فنی انتخابات است. بنابراین نمی‌توان آن را به منزله ابزاری برای گذار به مردمسالاری فرض کرد. البته در این خصوص نیز دغدغه اصلی همان موضوع امنیت رای دهی است. برای مثال ربکا هیلوی در وب‌سایت ووکس نوشت: به نظر می‌رسد امنیت انتخابات آمریکا بیش از هر زمان دیگری در خطر باشد (همان منبع).

مساله امنیت سایبری انتخابات الکترونیک در ایالات متحده زمانی به دغدغه اصلی تبدیل می‌گردد که بنابر رای خبرگان این عرصه تقریباً هیچ‌گاه نمی‌توان از امن بودن کامل یک سامانه رای دهی اطمینان خاطر داشت. پس از هک دیتابیس سیستم رأی‌گیری الکترونیکی دو ایالت آمریکا در سال ۲۰۱۶، مقامات اف بی آی به مسولین فشار آورده‌اند تا سیستم‌های مرتبط را ایمن‌سازی کنند. واحد سایبری اف بی آی در هشدار ۱۸ اوت تأکید کرده که هک‌های خارجی (روس یا سایر کشورها) قصد تخریب و تغییر نتیجه انتخابات را دارند.

هک اطلاعات کمیته ملی حزب دموکرات که بعداً معلوم شد توسط هک‌های روس انجام شده، باعث شده تا حکومت آمریکا نسبت به برگزاری انتخابات به صورت الکترونیکی تردید کند. با استعفای «دبی واسرمن شولتز» مدیر کمیته ملی دموکرات پس از انتشار ۱۹ هزار ایمیل مربوط به استراتژی این حزب در انتخابات و تکذیب هک شدن این سیستم توسط دولت مسکو؛ «جه جانسون» وزیر امنیت داخلی اعلام کرد کنفرانس اضطراری برای امنیت سیستم‌های رأی‌گیری الکترونیکی برگزار می‌کند و در آنجا در این باره تصمیم‌گیری خواهند کرد که پرسش اساسی این است که آیا می‌شود سیستم را ایمن‌تر کرد یا به‌طور کلی باید قید سیستم الکترونیکی را زد.

در این خصوص یاهو نیوز گزارش داد که در ماه جولای و به دنبال سرقت اطلاعات ۲۰۰ هزار رأی دهنده، سرور اصلی به مدت ۱۰ روز خاموش شد تا مشکلات امنیتی آن رفع شود اما مشکل ادامه پیدا کرد. در حمله به سیستم‌های آریزونا از یک نرم‌افزار فوق هوشمند برای سرقت دیتا استفاده شده بود. واقعیت این است که در سیستم رأی‌گیری از اپلیکیشن‌های مربوط به زنجیره تأمین و سیستم رمز نویسی استاندارد استفاده می‌شود و هر رأی به رأی دهنده وصل می‌شود.

در دسامبر گذشته برزیل این سیستم را تعطیل کرد. (خبر آنلاین، ۱۳۹۳)

در گزارشی دیگر به تکیه بر سامانه رای‌گیری الکترونیکی به عنوان یکی از نقاط بالقوه مشکل ساز برای انتخابات ۲۰۲۰ تکیه کرد و طرح‌های پیشرفته تری برای تضمین برگزاری انتخاباتی امن در این سال

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسة العالم الإسلامي
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بنیادی جهان اسلام

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية تراسف العالم الاسلامی

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام

۱۲۸

سال یازدهم، شماره اول، بهار ۱۴۰۰

را پیشنهاد داد. در این گزارش گفته شد که ۴۱ ایالت آمریکا در انتخابات ماه نوامبر (آبان ماه) از این سامانه استفاده می کنند. عده ای نیز پا را فراتر نهاده و از امکان خرید انتخابات سخن به میان آورده اند. آن ها می گویند از آنجا که «ال گور» و «جان کری» از افشای آن خودداری کردند، ما باید اکنون با این واقعیت روبرو شویم که از زمانی که رای گیری ها ما توسط دستگاه های رای گیری الکترونیک صورت گرفته، نتایج هر انتخاباتی می توانسته است در اواخر شب توسط استاندار و وزیر امور خارجه دستکاری شده باشد. صدها میلیون نفر از ثروتمندان و فوق ثروتمندان خواهان آن هستند که برای کنترل دولت پول خرج کنند، آیا شما تا به حال به این صرافت افتاده اید که امکان دارد آنها انتخابات را نیز بخرند (ایرنا، ۱۳۹۵).

صرف نظر از همه تردیدهای معقولی که وجود دارد، «مارتا استیل» در کتاب جنجالی خود برای اثبات این واقعیت به خوبی نشان داده است که تا وقتی که دستگاه های الکترونیک در مرکز شمارش آرا قرار دارند، دیگر چیزی به نام دموکراسی آمریکایی وجود ندارد. بلکه در عوض آن، ما با دسیسه، تملک، پنهان کاری، کارهای ضد دموکراتیک و حراج (یا لاقول) برنده شدن در مزایده الکترونیکی روبرو هستیم (فارس نیوز، ۱۳۹۱). در مجموع می توان ادعا کرد که در ایالات متحده به مثابه کشوری توسعه یافته رای دهی الکترونیکی بیش از آن که ابزاری برای ارتقاء مردم سالاری و تقویت حقوق و آزادیهای مدنی باشد سازوکاری برای افزایش میزان مشارکت سیاسی از طریق تسهیل شرکت در انتخابات است که این موضوع ما را به مدعای اصلی خود در این مقاله نزدیک تر می کند.

پیامدهای انتخابات الکترونیکی در ایران: گذار به دموکراسی

مساله انتخابات الکترونیک در ایران هر چند در پرتو مسائلی چون تسهیل در فرایندهای انتخاباتی، کاهش قابل توجه هزینه ها و ایجاد شفافیت ناشی از سرعت شمارش آراء و به تبع آن کاستن از خطر دستکاری انتخاباتی قابل درک است اما سویه مهمتر آن ایجاد بستری برای گذار به دموکراسی از طریق یک نظام انتخاباتی منسجم، در دسترس و قابل اعتمادتر است. از این رو مساله انتخابات الکترونیک در ایران را از چنین منظری باید مورد ملاحظه قرار داد.

بسترهای آغازین انتخابات الکترونیک در ایران

برگزاری انتخابات الکترونیک در ایران در سال ۱۳۷۸ تصویب شد و در سال ۱۳۹۵ مورد بازنگری قرار گرفت. نمایندگان در قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی اصلاحاتی انجام دادند تا الزام قانونی برای

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بنیادی جهان اسلام

۱۲۹

الکترونیکی شدن انتخابات و گذار به دموکراسی

انتخابات الکترونیکی ایجاد کنند. طبق این اصلاحات که در سال ۹۵ انجام شد وزارت کشور موظف است ظرف مدت شش ماه از زمان تصویب این قانون نسبت به نوین‌سازی شیوه‌های اخذ رای و شمارش آراء به منظور دقت، سلامت و نظارت بهتر در اخذ رای در حدود اعتبارات مصوب و پس از تایید شورای نگهبان اقدام کند. حال سوال این است که در این مدت، وزارت کشور تا چه حد در اجرای این قانون موفق بوده است. (سایت مشرق نیوز، ۱۳۹۹)

طبق این قانون در انتخابات الکترونیکی با تایید شورای نگهبان از امضاهای الکترونیکی مجریان و ناظران استفاده می‌شود و ملاک اخذ رای از رای دهندگان، احراز عدم ثبت شماره ملی رای دهنده در سامانه انتخاباتی است. براساس مصوبه مجلس در ماده الحاقی ۴ مقرر شد در انتخابات الکترونیکی پس از ثبت نام رای دهنده و بعد از تایید هیات نظارت، کارت الکترونیکی مورد تایید نماینده فرماندار و ناظر صادر و تحویل رای دهنده می‌شود.

شمارش آرا با دستور نماینده فرماندار و نماینده هیات نظارت با امضای الکترونیکی آن‌ها توسط دستگاه الکترونیکی انجام می‌شود. پس از شمارش آرا، صندوق الکترونیکی و صندوق ثبت با نظارت ناظرین مهر و موم می‌شود و به همراه نسخه چاپی صورتجلسه الکترونیکی نتیجه انتخابات برای بخشداری و فرمانداری مرکز حوزه انتخابیه ارسال می‌شود. همچنین این قانون پیش‌بینی کرده که در صورت اختلال رای‌گیری الکترونیکی در یک شعبه اخذ رای یا یک دستگاه، با پیشنهاد رئیس شعبه و تصویب فرماندار و تایید هیات نظارت حوزه انتخابیه، انتخابات به صورت غیر الکترونیکی انجام می‌شود.

انتخابات الکترونیکی در ایران: دغدغه زیر ساخت‌ها

رای‌گیری الکترونیکی یکی از روش‌های گردآوری آرای افراد است و معمولاً از طریق اینترنت، تلفن همراه، تلویزیون دیجیتال، یا کیوسک‌هایی که در محل معینی نصب می‌شوند، صورت می‌گیرد (اسمیت و کلارک: ۲۰۰۵). به زعم کرانور و سیترون (۱۹۹۶) ویژگی‌های یک سیستم خوب رای‌گیری الکترونیکی عبارتند از: (۱) دقت (۲) تعمیم دموکراسی (۳) حفظ حریم شخصی (۴) مناسبت و سازگاری (۵) قابلیت تصدیق و تایید و (۶) تحرک و پویایی.

رای‌گیری الکترونیکی این فرصت را به دولت‌ها می‌دهد تا کیفیت خدمات را ارتقا، فرایند انتخابات را برای جوانان مطلوب‌تر، و در هزینه‌های خود صرفه‌جویی کنند (برن و رابینز، ۲۰۰۳: ۲۵). البته مخالفان نیز بر نگرانی‌های امنیتی به عنوان عامل بازدارنده در پذیرش رای‌گیری الکترونیکی تاکید

می‌کنند. گیبسون به دورویکرد اساسی در رای‌گیری الکترونیکی اشاره می‌کند (گیبسون، ۲۰۰۱: ۵۶۵). اولین رویکرد به اخذ آراء در محل انتخابات اشاره دارد که در آنجا با نصب کیوسک‌هایی آرای افراد اخذ و سپس از طریق اینترنت به دست اندرکاران انتخابات ارسال می‌شود. در مقابل، رای‌گیری از راه دور شامل کسب رای شهروندان از طریق اینترنت و انتقال آنها به مقامات انتخاباتی است. بررسی ادبیات پژوهش، نقطه نظرهای اندیشمندان، و تجارب عملی دیگر کشورها مانند بلژیک، ایرلند و انگلستان در برگزاری انتخابات الکترونیکی نشانگر آن است که طراحی و استقرار انتخابات الکترونیکی مستلزم توجه به عواملی است که می‌توان تحت عنوان پیش‌نیازهای مشارکت الکترونیکی از آنها نام مهمترین این عوامل عبارتند از: اعتمادسازی؛ زیرساخت‌های حقوقی؛ زیرساخت‌های تکنولوژیکی؛ آموزش و فرهنگ‌سازی؛ شفافیت و پاسخ‌گویی؛ امنیت شبکه و اطلاعات؛ عزم حاکمیتی؛ تشخیص هویت و رعایت حریم شخصی افراد. (همان منبع: ۵۶۶).

اینکه تا چه حد این عوامل در مورد ایران نیز صادق هستند مستلزم بررسی میدانی است. خوشبختانه در این خصوص تحقیقاتی به شکل میدانی در دسترس است. خارستانی، و رهنورد، در مقاله‌ای با عنوان پیش‌نیازهای انتخابات الکترونیکی در ایران، بیان داشته‌اند که هرچند رای‌گیری الکترونیکی دارای موافقان و مخالفان خاص خود است، اما بر اساس نظریه اقتضایی این پرسش قابل طرح است که آیا شرایط لازم برای برگزاری انتخابات الکترونیکی در کشوری مثل ایران فراهم است؟

جامعه‌آماری در پژوهش مورد بحث دست اندرکاران انتخابات کشور (استانداران، فرمانداران، روس‌ای ستاد انتخابات استان‌ها) هستند براساس یافته‌ای این تحقیق؛ می‌توان ادعا کرد که مقایسه میانگین رتبه عوامل احصاء شده نشان می‌دهد که عامل حاکمیت الکترونیکی زیرساخت تکنولوژیکی (۳/۷) و امنیتی (۳/۵) به ترتیب مهمترین عواملی هستند که استقرار انتخابات الکترونیکی را تحت تاثیر قرار می‌دهند. و در مقابل عامل منابع انسانی و اعتمادسازی به ترتیب به میانگین ۲/۵ و ۱/۶ در مرتبه آخر هستند (خارستانی و رهنورد: ۱۳۸۶، ۷۸).

شاید امروز دیگر کمتر کسی باشد که قبول نداشته باشد؛ حل مشکلات کلان شهرها به روش سنتی و بدون استفاده از خدمات الکترونیکی ممکن نیست و همانند بسیاری از کشورها میتوان به کمک ارائه خدمات به صورت الکترونیکی، اینگونه مشکلات را برطرف کرد. در دنیای جدید انتظاراتی افراد در مورد خدمات و محصولات و نیز نحوه و کیفیت ارائه آن به طور روزافزون در حال تغییر است و دولت نیز

باید پاسخگویی این نیازها و انتظارات باشد. آنان میخواهند ساعتهای کار مؤسسه -های دولتی افزایش یابد و هر زمان که خواستند بتوانند کارهای خود را انجام دهند؛ در صف ها معطل نشوند؛ خدمات باکیفیتتری دریافت کنند که پاسخگوترین شکل دولت برای این انتظارات در حال حاضر دولت الکترونیک است (محتشمی: ۱۳۹۳).

مدل مفهومی پژوهش

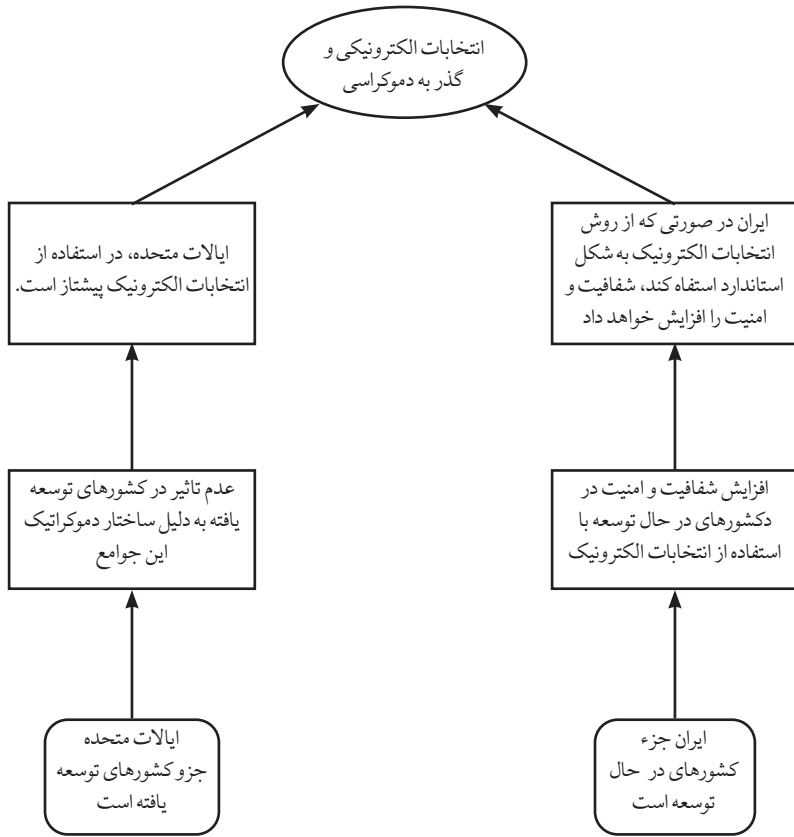
بر اساس آنچه در پیشینه پژوهش بیان شد، منظور از انتخابات الکترونیک استفاده از لوازم دیجیتال و الکترونیک در اخذ و شمارش آراء است. در این مورد رویکردها و دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. برخی کشورها به دلیل توسعه نیافتگی ضعف در استفاده از وسائل دیجیتال، استفاده از این وسائل را موجب افزایش ناامنی در عرصه انتخابات و دخالت اشخاص و قدرتمندان در روند انتخابات می‌دانند. اما برخی کشورها اعتقاد دارند که در صورتی که این قانون و روش در انتخابات به درستی اجرا شود، باعث افزایش شفافیت و امنیت در روند انتخابات خواهد شد. اما نکته‌ای که در این زمینه وجود دارد این است که از نظر تا عملیاتی شدن فاصله زیادی وجود دارد. اولین بار که از روش انتخابات الکترونیک در آلمان استفاده شد شواهد نشان‌دهنده یک تقلب در امر انتخابات است. جوامع توسعه یافته در این امر اندکی پیشرفته‌تر هستند اما باز هم چالش‌های بسیاری در این زمینه وجود دارد. به عنوان مثال در انتخابات اخیر امریکا به عنوان یک کشور توسعه یافته، برخی سیاستمداران که خود حامی انتخابات الکترونیک بودند اعتراض ب شکل‌گیری تقلب در انتخابات کردند. این امر نشان می‌دهد که در این زمینه باید تحقیقات بسیاری صورت گیرد. لذا مدلی که می‌توان برای این پژوهش ارائه داد در تصویر زیر خلاصه می‌شود.

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بنیادی جهان اسلام
جمعیت دراستف‌العلم الاسلامی

۱۳۱

الکترونیک شدن انتخابات و گذار به دموکراسی

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش (این مدل با استفاده از منابع مختلف از رساله دکتری آقای بابک آذر باد استخراج شده است)

نتیجه-گیری

به گفته کلیف استفان، دموکراسی الکترونیک به معنای استفاده از فناوریها و استراتژیهای ارتباطی و اطلاعاتی توسط بخشهای دموکراتیک موجود در فرایندهای سیاسی جوامع محلی، ایالات، مناطق، ملل و البته در عرصه جهانی است (فتحیان و تقوی، ۱۳۷۸: ۳۸). در واقع دموکراسی الکترونیک را جستجوی کاربرد ابزارهای الکترونیک ارتباطی در پیشبرد فرایندهای دموکراتیک در نظام دموکراتیک دانسته اند. در صورت تقسیم دموکراسی دیجیتال یادموکراسی الکترونیک به سطح خردوکلان، در سطح خرد، میتوان به بررسی ارتباطات میان فردی و گروهی غیردولتی پرداخت و در سطح کلان، فرهنگ و قوانین حاکم بر فضای اطلاعات را میتوان مورد بررسی قرارداد.

دموکراسی الکترونیکی مفهومی است که با توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات شکل گرفته است؛ و به دموکراسی مبتنی بر حضور و مشارکت مردم با بهره گیری از ابزارهای دیجیتالی می پردازد. بنابراین، این حکم بسیار کلی در مورد تأثیر فضای سایبر و مجازی این پرسش را به وجود میآورد؛ که تأثیر این فضا بر دموکراسی چگونه خواهد بود در جواب می توان بیان کرد که ثبت رأی دهندگان، رأی گیری، احترام به عقیده عمومی، ارتباطات بین نمایندگان انتخاب شده، تبادل نظر بین نمایندگان مردم به صورت الکترونیکی، سازمانهای قانونگذار متصل و مرتبط به هم و مشارکت آرای عمومی در فرایندهای تصمیم سازی و تصمیمگیری از مصادیق دموکراسی الکترونیکی که تاکنون حکومت ها و ملت ها در نقاط مختلف جهان توانسته اند برخی از این موارد را تجربه کنند (کسلمن، کریگر و جوزف^۱، ۲۰۱۰: ۲۶).

طبق تعریف یونسکو، حکمرانی الکترونیکی به معنای استفاده بخش عمومی از فناوری های اطلاعات و ارتباطات با هدف تشویق شهروندان به مشارکت در فرایند تصمیم گیری به منظور گسترش مردمسالاری، تسهیم اطلاعات و ایجاد دولت پاسخگو، شفاف و اثربخش است. حکمرانی الکترونیکی شامل سبک های جدید رهبری، سازماندهی و روشهای جدید بحث و تصمیم گیری درباره سیاست و سرمایه گذاری، شنیدن خواسته های شهروندان و عرضه اطلاعات و خدمات است بر اساس تعریف سازمان ملل متحد و انجمن مدیریت دولتی امریکا، حکومت الکترونیک بر استفاده از اینترنت و شبکه های ارتباطی برای ارائه خدمات و اطلاعات حکومتها و دولتها به شهروندان دلالت دارد (فیدی^۲، ۲۰۰۸: ۵۸).

1. Kesselman, Krieger & Joseph
2. Mphidi

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسة العالم الاسلامي
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهشهای بنیادی جهان اسلام

۱۳۳

الکترونیکی شدن انتخابات و گذار به دموکراسی

میتوان از دانش فناوری اطلاعات و ارتباطات به نحوی اثربخش برای تحقق دموکراسی مستقیم استفاده کرد. این فناوری با ایجاد فضای شبکه ای، شکل جدیدی از دموکراسی با عنوان دموکراسی دیجیتال یا مجازی یا دموکراسی الکترونیکی را ایجاد میکند که در آن اعضای جامعه میتوانند با استفاده از شبکه های اینترنتی در امور مهم مملکتی، نظیر انتخابات الکترونیکی مشارکت کنند (قلیپور و پیران نژاد، ۱۳۹۳: ۲۵).

درباره مردم سالاری و مشارکت مستقیم مردم در امور اجتماع ملاحظه می شود که در بسیاری از آنها بر نقش توانمندسازی شهروندان و ارائه اطلاعات مرتبط در حوزه های گوناگون به آنها، به مثابه عاملی حیاتی برای توسعه مردم سالاری تأکید شده است، زیرا به ویژه توانمندسازی سیاسی شهروندان، پیامدهای منفی و اثرات مخرب احتمالی مردم سالاری مستقیم را کاهش میدهد. از جمله این پیامدهای منفی آن است که در دموکراسی تعداد سرها مهمتر است تا تعداد مغزها به عبارت دیگر چون در مردم سالاری جایگاه نخبگان در حد متوسط مردم تنزل پیدا میکند؛ پس خروجی این سیستم در مقایسه با سیستمی که نخبگان در تصمیم گیری قرار دارند مردم سالاری غیر مستقیم، از کیفیت کمتری برخوردار خواهد بود. یعنی در دموکراسی، عامه مردم که اطلاعات دقیقی درباره مسائل اجتماعی ندارند؛ و نخبگانی که به اطلاعات دقیقتری در این باره در دسترس دارند؛ در جایگاهی برابر قرار میگیرند؛ که این موضوع مهم به مثابه انتقاد اصلی به بنیانهای دموکراسی مدنظر قرار میگیرد. اما اکنون، چنین به نظر میرسد که با توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات، زمینه رفع این اتهام فراهم شده است. در واقع دولتها به مدد حکومت الکترونیک در تلاشند با ارائه اطلاعات مرتبط و دقیق و به موقع، شهروندان را در جریان امور قرار دهند. در مجموع می توان گفت فرایند گذار به دموکراسی در ایران علاوه بر فرهنگ سیاسی؛ کارگزار دموکراسی (طبقه متوسط شهری)، تقویت فلسفه و ایدئولوژی سیاسی فرد گرایانه دموکراتیک نیازمند تمهیدات نهادی نیز هست. دولت الکترونیک و شهروند دیجیتال دروازه ورود به عصر مردم سالاری الکترونیکی است و در این میان انتخابات الکترونیکی با تقویت زیر ساخت های مدنی و فنی لازم و نیز بستر حقوقی- نهادی مرد نیاز زمینه ساز گذار جامعه ایرانی به مردم سالاری خواهد بود.

پیشنهادهات

با توجه به تجربیات و اطلاعات کسب شده در طی این پژوهش، پیشنهادهاتی برای فعالیت- های آتی ارائه خواهد شد.

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهشهای باسی جهان اسلام
جمعه تر است العلم الاسلامی

۱۳۴

سال یازدهم، شماره اول، بهار ۱۴۰۰

- سنجش و ارزیابی نظرات مردم در مورد انتخابات الکترونیک
  - ارزیابی و بررسی نظر نخبگان سیاسی در مورد انتخابات الکترونیک
  - ارزیابی موفقیت دولت در تحقق دولت الکترونیک به صورت بروز رسانی شده
  - ارزیابی دیدگاه نخبگان در شاخه دنیای مجازی و دیجیتال در مورد قابلیت-های دیجیتال کشور
- برای اجرای طرح انتخابات الکترونیک
- بررسی دیدگاه کارکنان دولت در مورد اجرای طرح دولت الکترونیک و میزان رضایت از این طرح
  - ارائه مدلهایی برای بهبود اجرای انتخابات الکترونیک و انجام به صورت آزمایشی

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بنیادی جهان اسلام

۱۳۵

الکترونیک شدن انتخابات و گذار به دموکراسی

منابع

۱. پلاتر، مارک؛ و اسمولار، الکساندر؛ جهانی شدن، قدرت و دموکراسی، ترجمه‌ی سیروس فیضی و احمد رشیدی، تهران: انتشارات کویر، ۱۳۸۳.
  ۲. پوپر، کارل، جامعه باز و دشمنان آن، ترجمه عزت‌الله فولادوند، تهران: انتشارات خوارزمی، ۱۳۷۷.
  ۳. خیبری، کابک؛ «جهانی شدن فرهنگ دموکراسی» در کتاب فرهنگ در عصر جهانی شدن، محمد توحید فام، تهران: انتشارات روزنه، ۱۳۸۲.
  ۴. رجایی، فرهنگ، پدیده جهانی شدن، وضعیت بشری و تمدن اطلاعاتی، ترجمه آذرنگ، تهران: انتشارات آگاه، ۱۳۸۴.
  ۵. عالم، عبد الرحمن، بنیادهای علم سیاست، تهران: نشر نی، ۱۳۸۵.
  ۶. عالم، عبد الرحمن، بنیادهای علم سیاست، تهران: نشر نی، ۱۳۸۵.
  ۷. کدیور، محمدعلی؛ گذار به دموکراسی، تهران: انتشارات گام نو، ۱۳۸۶.
  ۸. لفتویچ، آدریان؛ دموکراسی و توسعه، ترجمه‌ی احمد عقیلیمان و افشین خاکباز، تهران: انتشارات طرح نو، ۱۳۸۲.
  ۹. لیپست، سیمور مارتین (۱۳۸۳) دایره‌المعارف دموکراسی، جلد اول، برگردان کامران فانی و نورالله مرادی، تهران: وزارت امور خارجه، چ دوم.
  ۱۰. لیپست، سیمور مارتین؛ دایره‌المعارف دموکراسی، ترجمه‌ی گروه مترجمان به سرپرستی کامران فانی و نورالله مرادی، تهران: انتشارات کتابخانه‌ی تخصصی وزارت خارجه، ۱۳۸۱.
  ۱۱. رینولدز، آندرو و دیگران (۱۳۹۰) دانشنامه نظام‌های انتخاباتی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
  ۱۲. مجتهدزاده، پیروز، جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی، تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۱. ۱۱، مجتهدزاده، پیروز، دموکراسی و هویت ایرانی، تهران: نشر کویر، ۱۳۸۶.
  ۱۳. هانتینگتون، ساموئل، موج سوم دموکراسی. ترجمه احمد شهسا، تهران: انتشارات روزنه، ۱۳۸۰.
  ۱۴. هانتینگتون، ساموئل؛ موج سوم در پایان سده‌ی بیستم، ترجمه‌ی احمد شهسا، تهران: انتشارات روزنه، ۱۳۷۳.
  ۱۵. هلد، دیوید، مدل‌های دموکراسی، ترجمه‌ی خبر، تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان، ۱۳۸۴.
  ۱۶. انصاری، منصور، دموکراسی گفتگویی، تهران: نشر مرکز، ۱۳۸۴.
  ۱۷. بشیریه، حسین، گذار به دموکراسی، تهران: نگاه معاصر، ۱۳۸۴.
  ۱۸. بشیریه، حسین، تاریخ اندیشه‌های سیاسی در قرن بیستم، تهران: نشر نی، ۱۳۷۹.
  ۱۹. بشیریه، حسین، درس‌هایی از دموکراسی برای همه، تهران: نگاه معاصر، ۱۳۸۴.
  ۲۰. بشیریه، حسین؛ گذار به مردم‌سالاری، تهران: نگاه: انتشارات معاصر، چاپ اول، ۱۳۸۷.
- ## مجلات
۲۲. خارستانی و رهنورد، پیش‌نیازهای انتخابات الکترونیکی در ایران، فصلنامه پژوهشی دانش مدیریت پاییز ۱۳۸۶ - شماره ۷۸.

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام
جمعیت‌ترانس‌العلم‌الاسلامی

۱۳۶

سال یازدهم، شماره اول، بهار ۱۴۰۰

۲۲. خارستانی و رهنورد، پیش‌نیازهای انتخابات الکترونیکی در ایران، فصلنامه پژوهشی دانش مدیریت پاییز ۱۳۸۶ -

شماره ۷۸.

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بنیادین اسلام

۱۳۷

الکترونیک شدن انتخابات و گذار به دموکراسی

۲۳. صمدی، هادی، نهاد، نهادگرایی و نهادینه شدن، فصلنامه تکاپو، ش ۱۱ و ۱۲، بهار و تابستان ۱۳۸۴
۲۴. فرانس کرس ثولث، در باب ادغام نهادگرایی جدید و قدیم، ترجمه شیخ بابائی، صفیه، فصلنامه تکاپو، ش ۱۱ و ۱۲، بهار و تابستان ۱۳۸۴
25. Cranor, L. F. and Cytron, R. K. (1996). "Design and Implementation of a Security-Conscious Electronic Polling System", Washington University Computer Science Technical Report WUCS- 96-02. February.
26. Geuna, A & et al (eds), Science and Innovation, London, Edward Elgar, 2003
27. Littlewood B, Bryans JW, Ryan PYA, Strigini L. (2006). E-voting: Dependability Requirements and Design for Dependability. Proceedings of the First International Conference on Availability, Reliability and Security.
20. Novotný M. (2009). Design and analysis of a practical e-voting protocol. The Future of Identity in the Information Society; 170-183.
28. Marsh, J & et al. The International Dynamic of the International Political Orders, Exploration * Contestation on the Study of World Politics, MIT Press, Cambridge MA, 1999
29. Moran, Michael. The Oxford Handbook of Public Policy, Oxford University Press, 2006
30. Powell, W.W. the New Institutionalism in Organizational Analysis, Chicago, University of Chicago Press, 1991
31. Sudha, P. & Pradeep, K. Sharma, New Institutionalism and Legislative Governance in the Indian States: A Comparative Study. New Dehli, Jawahalar Nehru University, 2005
32. lowi, T. The End of Liberalism. New York, W. W. Norton, 1979
33. Smith, A. D. and Clark, J. S. (2005). "Revolutionizing the voting process
34. Burn, J. and Robins, G. (2003). "Moving towards e-government: a case study of organizational change processes", Logistics Information Management. Vol, 16. No, 1.
35. Gibson, R. (2001). "Elections online: assessing internet voting in light of the Arizona Democratic Primary", Political Science Quarterly. Vol, 116. No, 4.
36. Jasanoff, S. Science and Citizenship: A new Strategy, Science and Public Policy, Vol, 31, N, 2, 2004
37. <https://www.nasimonline.ir/Content/Detail/2346919/>

38. <https://www.irna.ir/news/83617907>
39. <https://www.farsnews.ir/printnews/13910813000460>
40. <http://stnews.ir/content/news/85808d8>
41. <https://per.euronews.com/2017/10/22>
42. <https://fa.wikipedia.org/wiki/>
43. <http://stnews.ir/content/news/85808d8>
44. <http://mshrgh.ir/1142674>
45. <https://www.irna.ir/news/8518503>
46. <https://www.tabnak.ir/fa/tags/23238>
47. <https://www.mehrnews.com/news/4846292>

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priv-۱۱۰۱۰۶

به این مقاله این گونه ارجاع دهید:

آذرباد، بابک؛ حق شناس، محمد جواد (۱۴۰۰)، «الکترونیکی شدن انتخابات و گذار به دموکراسی، مطالعه تطبیقی پیامدهای این فرآیند در ایالات متحده و ایران» فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، س ۱۱، ش ۱، بهار ۱۴۰۰، صص ۱۳۸-۱۱۷.

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام
جمعیت ترانسنت العالم الاسلامی

۱۳۸

سال یازدهم، شماره اول، بهار ۱۴۰۰